

بررسی پایگاه اجتماعی کتابداران و راهکارهایی برای ارتقاء منزلت آنها (مطالعه موردی: کتابداران کتابخانه‌های جنوب شرق ایران)

رضا حکیمی (نویسنده مسئول)

مربی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان
hakimirz@yahoo.com

محمدعلی طبسی

مربی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان
tabasi110@yahoo.com

زهره سوری نظامی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابدار کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان
nezami79@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۵/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۹/۱۷

چکیده

هدف: هدف از اجرای پژوهش حاضر شناخت جایگاه اجتماعی کتابداران از دیدگاه شهروندان شهرهای جنوب شرق ایران است. پژوهش حاضر در سال ۱۳۹۲ به انجام رسید.

روش: روش پژوهش با توجه به ماهیت، هدف و فرضیه‌ها از نوع زمینه‌یابی و به روش پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش حاضر، ساکنان شهرهای کرمان، زاهدان و بیرجند بود که حجم نمونه‌ای به تعداد ۸۰۰ نفر به صورت خوشه‌ای تصادفی از قشرهای مختلف اجتماعی انتخاب شد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته بود. برای پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش از آمار توصیفی و شاخص‌های گرایش به مرکز استفاده شد. فرضیه‌های پژوهش با استفاده از آزمون‌های کروسکال والیس و کای اسکور مورد آزمون قرار گرفت.

یافته‌ها: مطالعه حاضر نشان داد که کتابداران جایگاه اجتماعی متوسط رو به پائینی در بین سایر مشاغل مورد مطالعه داشتند. کتابداران دانشگاهی در مقایسه با کتابداران کتابخانه‌های عمومی از منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند. یافته‌ها نیز نشان داد که از نظر پاسخ‌دهندگان، مهمترین عوامل مؤثر در ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران، احساس مسئولیت در قبال کاربران، برخورداری از دانش لازم جهت پاسخگویی به کاربران و برخورداری آنها از مهارت‌های ارتباطی و اطلاع‌یابی بود.

اصالت/ارزش: ارزش این پژوهش در نشان دادن جایگاه اجتماعی کتابداران کتابخانه‌های عمومی در مقایسه با سایر مشاغل اجتماعی و نیز سایر انواع کتابخانه‌ها از جمله کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی بود. نتایج این پژوهش می‌تواند تکیه‌گاه خوبی برای تدوین راهبردهای ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران باشد.

کلیدواژه‌ها: کتابداران، منزلت اجتماعی، پایگاه اجتماعی، جنوب شرق ایران.

Research on Information Science and Public Libraries; The Quarterly Journal of Iran Public Libraries Foundation; Vol. 22, No.1; Successive No. 84; Spring 2016; Pp. 159-172; Indexed in ISC, SID & MagIran.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی؛ فصلنامه علمی-پژوهشی؛ دوره ۲۲، شماره ۱، پیاپی ۸۴، بهار ۱۳۹۵ ص ۱۵۹-۱۷۲ نمایه‌شده در ISC، SID و MagIran

مقدمه

«پایگاه» مقیاسی اجتماعی است که مردم بر اساس آن در طبقات و رتبه‌های معینی دسته‌بندی می‌شوند و از سه بُعد اقتصادی، (میزان ثروت، میزان درآمد، محل سکونت)، فرهنگی (سطح تحصیلات) و اجتماعی (نوع شغل) تشکیل می‌شود. بُعد اجتماعی پایگاه نیز منزلت شغلی نامیده می‌شود (میچل، ۱۳۸۳، ص ۴۵). در بیانیه یونسکو پایگاه اجتماعی مشاغل به قدردانی و احترام اجتماعی افراد جامعه از کارکنان آن مشاغل اطلاق شده است و عنوان شده است که میزان آن با سطح قدردانی از اهمیت کار شاغلان از طرف افراد درون سازمان و بیرون از سازمان در مقایسه با دیگر مشاغل اجتماعی هم‌شان آنها سنجیده می‌شود. جایگاه اجتماعی منعکس‌کننده موقعیت فرد در ساختار اجتماعی است. هر چه جایگاه اجتماعی فرد بیشتر شود میزان توانمندی‌های او در جهت کسب منافع اجتماعی افزایش می‌یابد (بیانیه شورای بهداشتی منطقه‌ای یونسکو^۱، ۲۰۰۳). محسنی (۱۳۷۹) معتقد است که پایگاه اجتماعی هر شغل به سه عامل بستگی دارد:

۱. قدرت شغل برای اعمال اراده فردی؛
 ۲. میزان امتیازات شغل برای کسب درآمد و ثروت؛
 ۳. اهمیت خدماتی که شغل به جامعه ارائه می‌کند (محسنی، ۱۳۷۹).
- پرداختن به مقوله پایگاه و منزلت اجتماعی کتابدار بدون توجه به جایگاه این مقوله در جوامع قدیم و جدید ممکن نخواهد بود. جامعه ایرانی، جامعه‌ای در حال گذار از جامعه سنتی به جامعه مدرن است که به تبع آن ارزش‌ها و باورها نیز در حال تغییر و دگرگونی‌اند. در جوامع سنتی، حاکم بودن ارزش‌هایی چون قناعت باعث می‌شد تا افرادی که با عشق و دانایی به حرفه خود مشغول بودند نسبت به کسانی که درآمد در نظرشان مهم‌تر بود، جایگاه رفیع‌تری نزد جامعه داشته باشند. این فرایند عامل خوشبختی و منزلت عالمان بود و ارزش‌های جامعه جایگاه اجتماعی آنها را تضمین می‌کرد (کاظمی‌پور، ۱۳۸۳). اما در دوران جدید، جایگاه اجتماعی احترام مثبتی است که افراد جامعه به‌طور ذهنی بر اساس سطح درآمد و میزان اثرگذاری تصمیمات در دیوان‌سالاری جدید برای آنان قائل هستند.

1. UNESCO Provincial Health Council

کتابخانه‌ها، نهادهایی اجتماعی هستند که حیات آنها به میزان توجه و اهمیتی که افراد جامعه برای تأمین نیازهای اطلاعاتی خود به آنها می‌دهند وابسته است. هر چه افراد جامعه، کتابخانه و کتابدار را برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود مهم بدانند و به آن اهمیت دهند، کارآیی کتابداران بیشتر و انگیزه خدمت در آنها افزایش می‌یابد. در بیانیه یونسکو آمده است که جایگاه اجتماعی هر فرد، موقعیت او را در ساختار اجتماعی مشخص می‌کند و میزان توانمندی‌های فرد را در جهت کسب منافع اجتماعی افزایش می‌دهد (بیانیه شورای بهداشتی منطقه‌ای یونسکو، ۲۰۰۳). از نظر تاریخی، کتابداران در قبل و بعد از اسلام تا قبل از دوره مدرن همگی از فرهیختگان جامعه بودند و منزلت بالایی داشتند اما در دوران جدید مفاهیمی چون خوشبختی و سعادت، منزلت و قرب افراد در اجتماع تحت تأثیر مدرنیته قرار گرفته است و با گذشته، متفاوت به نظر می‌رسد.

امروزه جنوب شرق کشور با داشتن دانشگاه‌های رتبه یک، مانند دانشگاه سیستان و بلوچستان- بزرگ‌ترین دانشگاه کشور بعد از دانشگاه تهران با ۲۴۰۰۰ دانشجو - دانشگاه شهید باهنر یکی دیگر از دانشگاه‌های معتبر کشور با بیش از ۱۹۰۰۰ دانشجو و همچنین دانشگاه بیرجند با ۴۰۰۰ دانشجو، سبب شده‌اند تا جنوب شرق کشور به یکی از قطب‌های علمی کشور تبدیل شود. دانشگاه‌های علوم پزشکی کرمان و زاهدان نیز از نظر رتبه‌بندی جزء دانشگاه‌های رتبه یک کشوری محسوب می‌شوند و ظرفیت هر کدام از آنها بیش از ۴۰۰۰ دانشجو است. اگر دانشگاه‌های آزاد، پیام نور و خصوصی را به دانشگاه‌های یاد شده بیفزاییم جمعیت دانشجویی آن بالغ بر ۷۰۰۰۰ نفر می‌شود. در این سه شهر بر اساس آگاهی زمینه‌ای خود محققان، حدوداً بیش از ۵۰ کتابخانه دانشگاهی با ۴۰۰ کتابدار و ۳۲ کتابخانه عمومی با ۱۶۰ کتابدار وجود دارد. سؤال این است که مردم مراکز استان‌های مورد مطالعه زاهدان، کرمان و بیرجند از نظر رتبه اجتماعی، کتابداران را در چه جایگاهی در بین مشاغل شناخته شده اجتماعی قرار می‌دهند و چه عواملی را در ارتقاء منزلت اجتماعی آنها موثر می‌دانند؟ پرداختن به این موضوع از آن جهت حائز اهمیت است که موقعیت کتابداران را در ساختار اجتماعی مشخص می‌کند. بحث در مورد آسیب‌شناسی جایگاه اجتماعی کتابداران و عوامل موثر در ارتقاء منزلت اجتماعی این حرفه، می‌تواند میزان توانمندی‌های آنان را در جهت کسب منافع اجتماعی افزایش دهد. افزایش توانمندی‌ها نیز سبب فعالیت بیشتر، نشاط بیشتر و کارآیی بالاتر کتابداران خواهد شد.

پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر قصد دارد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱. جایگاه اجتماعی کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی از نظر مردم استان‌های شرق کشور چگونه است؟
۲. جایگاه اجتماعی کتابداران کتابخانه‌های عمومی از نظر مردم استان‌های شرق کشور چگونه است؟
۳. عوامل مؤثر در منزلت اجتماعی کتابداران از نظر جامعه مورد پژوهش کدامند؟

فرضیه‌های پژوهش

پژوهش حاضر دارای فرضیه‌های زیر است:

۱. کتابداران کتابخانه‌های عمومی منزلت اجتماعی کمتری نسبت به کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی دارند.
۲. مردم کسب توانمندی‌های علمی و مهارت‌های اطلاع‌یابی و ارتباطی کتابداران را در ارتقاء منزلت اجتماعی آنها مؤثر می‌دانند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع زمینه‌یابی است و به روش پیمایشی انجام شده است. در این مطالعه به بررسی دیدگاه شهروندان استان‌های زاهدان، کرمان و بیرجند درباره منزلت اجتماعی مشاغل با تأکید بر منزلت کتابداران می‌پردازیم. با توجه به اینکه در این نوع مطالعات حجم نمونه باید زیاد باشد، با الگوبرداری از مطالعات انجام شده، تعداد نمونه ۸۵۰ نفر به صورت خوشه‌ای تصادفی از بین مشاغل چهارده‌گانه که شرح آنها در ذیل آمده است انتخاب شدند. متناسب با جمعیت شهرهای مورد مطالعه، از زاهدان ۳۰۰ نفر، از کرمان ۳۵۰ نفر و از بیرجند ۱۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای با مقیاس جامعه‌سنجی لیکرت بود که اعتبار محتوایی آن با ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن میان نمره‌های حاصل از داوری ۲ نفر عضو هیئت علمی جامعه‌شناسی، مورد بررسی قرار گرفت. ضریب همبستگی

به‌دست آمده ۰/۸۶ بود و پرسشنامه کفایت و شایستگی سنجش منزلت اجتماعی مشاغل مورد مطالعه را از نظر آنها تأیید می‌کرد. شیوه نمره‌گذاری آزمون از مقیاس ۰ تا ۱۰۰ پیروی می‌کرد. به رتبه «خیلی بالا» امتیاز ۱۰۰، رتبه «بالا» امتیاز ۸۶، رتبه «کمی بالا» امتیاز ۵۷، رتبه «کمی پایین» امتیاز ۴۳، رتبه «پایین» امتیاز ۲۹ و رتبه «خیلی پایین» امتیاز ۱۴ داده شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و ضریب پایایی به‌دست آمده ۰/۸۹ بود. توزیع پرسشنامه‌ها از اردیبهشت ۱۳۹۲ لغایت اسفند ۱۳۹۲ توسط گروهی از دانشجویان، معلمان نواحی مختلف آموزش و پرورش و چند نفر از دوائر دولتی دیگر در شهرهای مورد مطالعه در بین طبقات چهارده‌گانه شغلی به تناسب تقسیم شد. از مجموع ۸۰۰ پرسشنامه توزیع شده، ۳۲ پرسشنامه بازنگشت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، ابتدا مشاغل به کار رفته در تحقیقات پیشین به چهارده طبقه شغلی متجانس تقسیم شدند. سپس از هر طبقه، دست کم یک شغل در فهرست نهایی قرار گرفت و کوشیدیم تا مشاغلی انتخاب شوند که مردم آنها را به خوبی می‌شناسند. مشاغل مورد مطالعه بدین شرح بودند: ۱. پیشه‌وری: کاسب (بقال، عطار و دستفروش)؛ ۲. مشاغل مهارتی: صنعتگران (نجار، آهنگر، جوشکار، تراشکار، کفاش، خیاط و نانوا)؛ ۳. مشاغل کارمندی: کارمندان ادارات دولتی، کارمندان بانک و سایر دواير؛ ۴. مشاغل کارگری: کارگران فنی و ماهر، کارگران ساده. ۵. مشاغل آموزشی-فرهنگی: استادان دانشگاه، دبیران دبیرستان، معلمان دبستان و راهنمایی، کتابداران دانشگاهی و کتابداران کتابخانه‌های عمومی؛ ۶. مشاغل ورزش‌های حرفه‌ای: فوتبالیست‌های حرفه‌ای و کشتی‌گیران حرفه‌ای؛ ۷. مشاغل هنری: هنرپیشه‌ها، خواننده‌ها و موسیقی‌دان‌ها؛ ۸. مشاغل نظامی: افسران پلیس، پاسداران؛ ۹. مشاغل سیاسی: سفرا، وزرا، نمایندگان و مدیران کل دستگاه‌های حاکمیتی؛ ۱۰. مشاغل تجاری: کارخانه‌دارها، تجار، جواهر فروش‌ها، بنگاه‌داران اتومبیل. ۱۱. مشاغل حمل‌ونقل: رانندگان سبک و سنگین؛ ۱۲. مشاغل کشاورزی: کشاورزان، دامداران؛ ۱۳. مشاغل بهداشتی-درمانی: پزشکان متخصص، پزشکان عمومی، دندانپزشکان، پرستاران و ماماها؛ و ۱۴. مشاغل تخصصی: مهندسان، معماران، وکلا و قضات. برای بررسی عوامل مؤثر بر منزلت شغلی کتابداران از ۳۰۰ کاربر کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی که بیشتر در جریان خدمات

بالقوه و بالفعل کتابخانه‌ها بودند، خواسته شد تا به مؤلفه‌های کیفی خدمات پاسخ دهند. بنابراین، در پژوهش حاضر از دو جامعه آماری استفاده شد. بعضی از اطلاعات آماری از قبیل تعداد کتابخانه‌ها و تعداد کتابداران از طریق تماس تلفنی با مسئولان ذیربط در استان جمع‌آوری شد.

یافته‌ها

پرسش اول و دوم: برای پاسخگویی به پرسش اول و دوم پژوهش مبنی بر اینکه در حال حاضر جایگاه اجتماعی حرفه کتابداری از نظر مردم چگونه ارزیابی می‌شود، داده‌های آماری جدول شماره ۱ حاصل شد:

جدول ۱. توزیع فراوانی برآورد منزلت اجتماعی کتابداران بر حسب درصد از نظر مردم (صاحبان مشاغل)

میزان منزلت اجتماعی	منزلت اجتماعی کتابدار کتابخانه عمومی	منزلت اجتماعی کتابدار دانشگاهی
بسیار پایین	۱۶٫۸	۵٫۴
کمی پایین	۱۷٫۸	۸٫۳
پایین	۱۶٫۳	۹٫۴
متوسط	۳۴٫۶	۵۲٫۳
کمی بالا	۸٫۵	۱۲٫۷
بسیار بالا	۲	۸٫۲
گزارش نشده	۴	۳٫۷
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰

بر اساس جدول ۱، منزلت کتابداران کتابخانه‌های عمومی در مجموع متوسط به پایین است. با این حال، منزلت اجتماعی کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی بیشتر گرایش به متوسط دارد ولی منزلت کتابداران کتابخانه‌های عمومی از نظر صاحبان مشاغل، بین بسیار پایین و متوسط، تقریباً به صورت همگن توزیع شده است. رتبه‌دهی مردم به منزلت اجتماعی مشاغل مورد مطالعه، که دو شغل کتابدار کتابخانه دانشگاهی و کتابدار کتابخانه عمومی نیز در آن گنجانده شده است، به تفکیک در جدول ۲ آمده است:

جدول ۲. میانگین پاسخ‌های شهروندان شهرهای مورد مطالعه دربارهٔ منزلت اجتماعی مشاغل مورد مطالعه

رتبه	مشغل	میانگین	رتبه	مشغل	میانگین	رتبه	مشغل	میانگین
۱	وزیر	۹۳٫۱	۱۵	جواهر فروش	۶۹٫۱	۲۹	کارمندان ادارات دولتی	۴۹٫۱
۲	سفیر	۹۲٫۸	۱۶	تاجر	۶۸٫۷	۳۰	آموزگار دبستان	۴۸٫۴
۳	پزشک متخصص	۹۱٫۳	۱۷	مدیران ادارات	۶۸٫۳	۳۱	کتابدار دانشگاهی	۴۷٫۳
۴	استاد دانشگاه	۸۷٫۴	۱۸	پیمانکاران بنگاه داران اتومبیل	۶۸٫۲	۳۲	کسبه بازار	۴۵٫۴
۵	کارخانه دار بزرگ	۸۵٫۳	۱۹	شهردار	۶۵٫۴	۳۳	(آهنگر، تراشکار، برقکار، جوشکار)	۴۱
۶	نماینده مجلس	۸۳٫۲	۲۰	کارمند بانک	۶۴٫۳	۳۴	کتابدار کتابخانه عمومی	۴۰٫۶
۷	مدیرکل	۸۱٫۲	۲۱	روزنامه نگار	۵۹٫۶	۳۵	دامدار	۴۱٫۳
۸	قاضی	۷۹٫۴	۲۲	افسر ارتش	۵۹٫۴	۳۶	کشاورز	۴۱٫۸
۹	استاندار	۷۳	۲۳	پزشکان عمومی	۵۹٫۲	۳۷	راننده	۴۲
۱۰	خلبان	۷۲	۲۴	دندانپزشکان	۵۹٫۲	۳۸	کارگران خدماتی	۴۰٫۲
۱۱	وکیل	۷۱٫۲	۲۵	دبیر دبیرستان	۵۸٫۳	۳۹	پیشه‌وران (نانوا، کفاش، سلمانی، خیاط)	۳۵٫۴
۱۲	فوتبالیست حرفه‌ای	۷۰٫۴	۲۶	افسر پلیس	۵۲٫۳	۴۰	کارگر ساده	۳۴٫۳
۱۳	هنرپیشه	۷۰٫۱	۲۷	---				
۱۴	مهندس ساختمان	۶۹٫۸						

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که از بین مشاغل مورد مطالعه، وزرا و سفرا بالاترین رتبه را از نظر منزلت اجتماعی دارا هستند و پیشه‌وران و کارگران ساده، پایین‌ترین منزلت اجتماعی را از نظر پاسخ‌دهندگان در مطالعه حاضر دارند. از نظر شهروندان مورد مطالعه، جایگاه اجتماعی کتابداران دانشگاهی رتبه ۳۱ و کتابداران کتابخانه‌های عمومی رتبه ۳۴ را در بین ۴۰ شغل مورد مطالعه داشته است. اگر بخواهیم مشاغل را بر اساس میانگین نظرات پاسخ‌دهندگان در ۵ طبقه رتبه‌بندی کنیم، جدول ۳ را خواهیم داشت. این طبقه‌بندی با روش وارد در اس.پی.اس.اس^۱ انجام شد که روشی است که از روش فاصله اقلیدسی برای مرتب کردن مشاهدات به شکل گروه‌های منسجم و پایدار استفاده می‌کند تا مشاهدات (منزلت مشاغل) به صورت سلسله‌مراتب طبقاتی قرار داده شود (دلاور، ۱۳۷۸). بنابراین بر اساس داده‌های موجود (نظرات شهروندان مورد مطالعه)، مشابهت و فاصله میان منزلت اجتماعی مشاغل مشخص شد. نتایج این تحلیل ۵ طبقه اصلی و ۹ طبقه فرعی را نشان داد که جایگاه اجتماعی کتابداران متوسط رو به پایین است:

جدول ۳. طبقات کلی و جزئی تعیین شده برای منزلت اجتماعی مشاغل مورد مطالعه

طبقات کلی	طبقات جزئی	مشاغل مورد مطالعه
بسیار بالا	۱	وزیر، سفیر، پزشک متخصص
	۲	استاد دانشگاه، کارخانه دار بزرگ، نماینده مجلس، مدیر کل
بالا	۳	قاضی، استاندار، خلبان
	۴	وکیل، فوتبالیست، حرفه ای، هنرپیشه
متوسط رو به بالا	۵	مهندس ساختمان، جواهر فروش، تاجر، پیمانکار، بنگاه دار اتومبیل
	۶	شهردار، کارمند بانک
متوسط رو به پایین	۷	روزنامه نگار، افسر ارتش، پزشک عمومی، دندانپزشک
	۸	دبیر دبیرستان، افسر پلیس، کارمندان ادارات دولتی، آموزگار دبستان، کتابدار دانشگاهی، کسبه بازار، صنعتگر، کتابدار کتابخانه عمومی
پایین	۹	پیشه‌وران، کارگر ساده

۱ . ward hierarchical classification

پرسش سوم: این پرسش دربارهٔ عوامل اثرگذار بر ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران طرح شده است. از آنجا که کتابخانه‌ها نهادهایی اجتماعی هستند که اهمیت آنها برای جامعه به میزان ضرورت و کارآیی آنها در رفع نیازهای علمی- پژوهشی و فرهنگی جامعه وابسته است، نظرات ۳۰۰ کاربر کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی سه مرکز استان (زاهدان، کرمان و بیرجند) دربارهٔ راه‌های ارتقاء منزلت اجتماعی منزلت کتابدار و دانش کتابداری را جویا شدیم که نتایج آن را در جدول شماره مشاهده می‌کنید:

جدول ۴. نظر کاربران در مورد میزان تأثیر مولفه‌های ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران

مؤلفه‌ها		خیلی زیاد و زیاد	متوسط	کم و خیلی کم
برخوردار از دانش لازم و کافی در پاسخگویی به سؤالات کاربران	فراوانی	۲۱۲	۶۴	۲۹
	درصد	۶۹,۵	۲۰,۹۸	۹,۵
احساس مسئولیت در مقابل کاربران	فراوانی	۲۱۹	۵۶	۲۹
	درصد	۷۱,۷۹	۱۸,۳۶	۹,۵
تحویل صحیح و به موقع مدارک خواسته شده	فراوانی	۱۸۸	۷۳	۴۳
	درصد	۶۱,۶۳	۲۳,۹۳	۱۴,۰۹
تواضع و قدرت ارتباط خوب با کاربران	فراوانی	۲۳۰	۴۴	۲۹
	درصد	۷۵,۴	۱۴,۴۲	۹,۵
داشتن سواد اطلاعاتی و مهارت‌های اطلاع‌یابی	فراوانی	۲۲۴	۵۳	۲۸
	درصد	۷۳,۴۴	۱۷,۳۷	۹,۱۹
تلاش برای معرفی کتابخانه و منابع آن	فراوانی	۸۷	۱۰۲	۱۱۳
	درصد	۲۸,۵۱	۳۳,۴۴	۳۷,۷
علاقه‌مندی کتابدار جهت کمک به کاربر	فراوانی	۱۵۷	۸۷	۵۸
	درصد	۵۱,۴۷	۲۸,۵۲	۱۹,۰۱

همانطور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، مؤلفه «تواضع و ارتباط خوب با کاربران» بیشترین تأثیر را از نظر کاربران روی افزایش منزلت اجتماعی کتابداران داشته است. مؤلفه‌های «داشتن سواد اطلاعاتی و مهارت‌های اطلاع‌یابی» و «برخورداری از دانش لازم و کافی در پاسخ‌گویی به سؤالات کاربران» از نظر پاسخ‌دهندگان در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. می‌توان استنباط کرد که «ارتباط، مهارت و دانش» سه مؤلفه مهم در ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران است.

فرضیه اول: برای مقایسه میانگین رتبه‌های داده‌شده به دو شغل «کتابدار کتابخانه دانشگاهی» و «کتابدار کتابخانه عمومی» از آزمون ویلکاکسون استفاده شد و از داده‌های جدول ۲ استفاده گردید. نتایج آزمون نشان داد که صاحبان مشاغل جامعه مورد مطالعه منزلت اجتماعی کتابداران دانشگاهی را به‌طور معناداری بالاتر از کتابداران کتابخانه عمومی می‌دانستند ($Z=9.8$, $P_{\text{value}} < 0.01$). میانگین نظرات صاحبان مشاغل در مقیاس رتبه‌ای بین عدد صفر تا ۱۰۰ برای کتابدار دانشگاهی مقدار ۶۹/۱ با انحراف معیار ۱۲/۹۲ ارزیابی شد و برای کتابدار کتابخانه عمومی ۵۳/۵ با انحراف معیار ۲۱/۹ محاسبه گردید.

فرضیه دوم: فرضیه دوم پژوهش می‌گوید که توانمندی‌ها و مهارت‌های اطلاع‌یابی و ارتباطی کتابداران در ارتقاء منزلت اجتماعی آنها مؤثر است. برای آزمودن این فرض به‌لحاظ آماری، لازم است تأیید شود میانگین مؤلفه «تواضع و قدرت ارتباط خوب با کاربران» به‌طور معنی‌داری با میانگین دیگر مؤلفه‌ها اختلاف دارد. برای این منظور، از آزمون کای‌اسکور استفاده شد. نتایج آزمون در جدول ۵ آمده است:

جدول ۵. نتایج آزمون کای‌اسکور برای آزمون فرضیه دوم

خیلی زیاد و زیاد	متوسط	خیلی کم و کم	مقدار	df	χ^2	P value
۲۵۷	۴۲	۶	فراوانی	۲	۳۶۲/۳۸	۰/۰۰۰
۸۴/۲۶	۱/۹۶	۱/۹۶	درصد			

نتایج آزمون کای‌اسکور برای آزمون فرضیه سوم پس از شاخص‌سازی سؤال‌ها نشان داد که χ^2 محاسبه‌شده (۳۶۲/۳۸) از مقدار بحرانی جدول کای‌اسکور با درجه آزادی ۲ در سطح ۹۹ درصد (مقدار ۹/۲۱) بزرگ‌تر است ($9.21 < 362.38$). به‌علاوه، مقدار P_{value} برابر با صفر بود که در

سطح اطمینان ۹۹ درصد، کوچک‌تر از ۰/۰۱ بود و لذا می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت بین فراوانی‌های مشاهده شده و مورد انتظار به لحاظ آماری معنادار است و فاصله تعداد افرادی که به مؤلفه «تواضع و قدرت ارتباط خوب با کاربران» رتبه زیاد و خیلی زیاد داده‌اند، به‌طور معناداری بیش از تعداد افرادی است که به سایر مؤلفه‌ها رتبه زیاد و خیلی زیاد اختصاص داده‌اند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان داد که جایگاه اجتماعی کتابداران از نظر شهروندان جنوب شرق کشور، متوسط رو به پایین است. مردم در بین ۴۰ حرفه مورد مطالعه، از نظر منزلت اجتماعی کتابداران دانشگاهی را با رتبه ۳۱ و کتابداران کتابخانه‌های عمومی را با رتبه ۳۴ تعیین جایگاه کردند. مطالعه حاضر با یافته‌های مک‌ک‌رادی^۱ (۱۹۸۶) که جایگاه اجتماعی کتابداران را در آمریکا نزدیک به حرفه‌های پزشکی و معلمی می‌داند مغایر است، اما با یافته‌های شیفلت^۲ (۱۹۸۱) که از منزلت اجتماعی پایین کتابداران دانشگاهی آمریکا و تحقیر شدن از آنها به‌عنوان حافظان و نگهبانان مجموعه‌ها یاد می‌کند همسویی دارد. دانز^۳ (۱۹۴۶) کتابداران دانشگاهی ایالت الینور آمریکا را از نظر حقوقی، هم‌شان منزلت اجتماعی کارمندان اداری -آموزشی می‌داند که تا حدودی با یافته‌های پژوهش حاضر همخوانی دارد، اما با جایگاه اجتماعی کتابداران در بعضی ایالات هند، آمریکا و کانادا که معادل اعضاء هیئت علمی هستند مغایرت دارد (جایگاه دانشگاهی کتابداران^۴، ۲۰۱۴). پژوهش حاضر نشان داد که کتابداران دانشگاهی در مقایسه با کتابداران عمومی منزلت اجتماعی بالاتری دارند. شاید یکی از دلایل این یافته آن باشد که شهروندان مورد مطالعه کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی را به دلیل اهمیت و شأن ذاتی نام دانشگاه مهم می‌دانند و آنها را در جایگاه بالاتری نسبت به کتابداران کتابخانه‌های عمومی ارزیابی کرده‌اند. به نظر می‌رسد که شهروندان مورد مطالعه با کتابخانه‌های عمومی و نقش و رسالتی که این نهادها می‌توانند در ساختن یک شهروند خوب و توسعه فرهنگ مطالعه عمومی داشته باشند کمتر آشنایی داشته‌اند.

پژوهش حاضر نشان داد که کتابداران قادرند با کسب مهارت‌های اطلاعاتی و ارتباطی، خدمات بهتر و بیشتری ارائه دهند و نیازهای اطلاعاتی کاربران را بیشتر پاسخگو باشند و حرفه

1. Mc Crady 2. Orvin Lee Shiflett 3. Robert Downs 4. Academic Status of Librarian

خود را در راستای خدمات اجتماعی مهم و ضروری جلوه دهند. پژوهش دووینی^۱ (۱۹۸۷) نیز مؤید این امر است. او در مطالعه خود از تلاش‌های بی‌وقفه کتابداران دانشگاه ایالتی نیویورک که توانستند اعضای انجمن هیئت علمی دانشگاه و همچنین هیئت رئیسه آن را متقاعد سازند که باید از امتیازات حقوقی و اجتماعی اعضای هیئت علمی برخوردار باشند، سخن می‌گوید. او ادعان می‌کند که این تلاش‌ها و مبارزات کتابداران بود که توانست در دهه دوم قرن بیستم به ثمر بنشیند و جایگاه اجتماعی آنها را هم‌تراز اعضای هیئت علمی ارتقاء دهد (دووینی، ۱۹۸۷). در همین راستا او کانر^۲ (۲۰۱۴) می‌گوید که در عصر اطلاعات، کتابداران با کسب مهارت‌های اطلاع‌یابی توانستند اهمیت وجودی خود را برای جامعه علمی به اثبات برسانند و جامعه را به حرفه خود نیازمند نشان دهند.

کتابداران کتابخانه‌های عمومی انگلستان در اوایل قرن بیستم نیز به‌منظور مورد توجه قرار گرفتن بیشتر خود از سوی افراد جامعه، کتابخانه‌های خود را پر از کتاب‌های تاریخ محلی انگلستان کردند تا نیازهای اجتماعی بیشتری را از کاربران خود برآورده سازند و از این طریق کاربران بیشتری جذب کتابخانه‌ها شوند ولی از آنجا که کتاب‌های تاریخی انتخاب‌شده فقط در راستای برآورده شدن قشر خاصی بود، موفقیت چندانی کسب نکرد (اسمیت^۳، ۲۰۰۶). منزلت اجتماعی یک هدیه نیست که از جانب کسی به قشری داده شود بلکه کسب آن در گرو خدماتی است که ارائه‌دهندگان به افراد جامعه می‌دهند به‌طوریکه افراد جامعه آن را برای بقاء و دوام جامعه خود ضروری می‌یابند. مطالعه حاضر نشان داد که از نظر کاربران، مؤثرترین مؤلفه‌ها در ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران، احساس مسئولیت در برابر وظایف محوله، برخورداری از توانمندی‌های لازم علمی جهت پاسخگویی به کاربران و برخورداری از مهارت‌های ارتباطی و اطلاع‌یابی است. یافته‌های حاضر با نظریه‌های مرتون همخوانی دارد که می‌گفت اگر کارکنان نهادهای اجتماعی دچار حالت بی‌کارکردی و عدم احساس ضرورت شوند منزلت اجتماعی آنها تنزل پیدا می‌کند (محمدی، ۱۳۸۴). دیویس و مور معتقدند که اگر افراد جامعه مشاغلی را آسان، کم‌مسئولیت و بی‌نیاز از تخصص بدانند و آن را برای بقاء و دوام جامعه ضروری نیابند، منزلت اجتماعی بالایی نخواهند داشت (محمدی، ۱۳۸۴). در کشور ما متأسفانه نگاه

1. De Vinney

2. Lisa O'Connor

3. Smith

حمایت‌آمیز دولتمردان به کتابخانه‌ها، کافی و وافی به نظر نمی‌رسد. واضح است که توجه بیشتر حاکمیت به هر حرفه سبب رونق، کارایی و نشاط کارکنان آن حرفه خواهد شد آن‌چنان که در نامه دانشمندان خطاب به هارون‌الرشید آمده است: «دانشمندان به مثابه قندیل‌های روشنی هستند که هر چه بیشتر به آنها توجه شود نورافشانی بیشتری خواهند کرد» (شبلی، ۱۳۶۰، ص ۱۸۷). متأسفانه تا به حال اقدامات جدی از جانب خود کتابداران و انجمن‌های صنفی برای ارتقاء این حرفه انجام نشده است.

راهکارهایی برای ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران

با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

۱. توجه دولت به کتابداران و نقش عمده‌ای که آنها می‌توانند در ارتقاء کمی و کیفی آموزش و پژوهش و توسعه فرهنگ مطالعه داشته باشند؛
۲. آشنایی و آموزش کتابداران به مهارت‌های اطلاعاتی و ارتباطی لازم به‌منظور پاسخگویی به نیازهای کاربران؛
۳. شناخت نیازهای جامعه مخاطب و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی در راستای رفع نیازهای آن؛
۴. برجسته کردن اهمیت کتابخانه‌ها و نقش کتابداران توسط اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مدیران فرهنگی جامعه.
۵. حرکتی اساسی از سوی کتابداران در عرصه خدمات‌رسانی در زمینه‌های مختلف اطلاعاتی به‌منظور مفید نشان دادن کتابخانه‌ها در جهت رفع نیازهای اطلاعاتی جامعه.

منابع

- دلاور، علی (۱۳۷۸). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد.
- شبلی، احمد (۱۳۶۰). تاریخ آموزش و پرورش در اسلام. ترجمه محمدحسین ساکت. تهران: فرهنگ اسلامی.
- کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۳)، نگرش مردم درباره منزلت مشاغل در ایران و ارزیابی میزان ارتباط آن با ویژگی‌های اجتماعی افراد. تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.

محسنی، منوچهر (۱۳۷۹). بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی- فرهنگی در ایران. تهران: شورای فرهنگ عمومی.

محمدی، محمد مهدی (۱۳۸۴). عوامل مؤثر بر کاهش منزلت اجتماعی نظامیان. حصون، ۵، ۱۰۹-۱۱۸.
میچل، ترانس آر. (۱۳۸۳). مردم در سازمان‌ها. ترجمه حسین شکرکن. تهران: رشد.

References

- Academic Status of Librarian* (2016). Retrieved May 28, 2016, from: www.netugc.com
- Downs, R. B. (1946). Academic Status for University Librarians: A New Approach. *College and Research Libraries*, 7 (1), 6-26.
- De Vinney, G. (1987). *The 1965-1974 Faculty Status Movement as a Professionalization Effort with Social Movement Characteristics: A Case Study of the State University of New York*. Buffalo: State University of New York.
- Mc Crady, J. J. C. (1986). *Professional Status and Librarianship: A Study of the Professions and the Process of Social Exchange*. PhD Theses, University of Southern California, United States, California. Retrieved November 10, 2014, from: <http://search.proquest.com.proxy.iknito.com/docview/303518192?accountid=46135>
- O'Connor, L. G. (2006). *Librarians' Professional Struggles in the Information Age: A Critical analysis of Information Literacy*. PhD Theses, Kent State University, United States, Ohio. Retrieved September, 5, 2014, from: <http://search.proquest.com.proxy.iknito.com/docview/305316210?accountid=46135>
- Shiflett, O. L. (1981). *Origins of American Academic Librarianship*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing.
- Smith, N. (2006). *Finding a Place: Librarians, Local History and the Search for Professional and Social Status: 1890-1925*. Ph.D. Theses, University of Sussex, United Kingdom, Brighton. Retrieved September 5, 2014, from: <http://search.proquest.com.proxy.iknito.com/docview/301631244?accountid=46135>
- UNESCO Provincial Health Council (2003). *A Report on Human Rights*. Retrieved May 11, 2013, from: <http://www.unesco.org/shs/humanrights/hrcog.htm>
- UNESCO Statement (1996). *International Conference on Education*. Oeneva, 30 September - 5 October, 1996. Retrieved May 05, 2013, from: [http://www/ibe.unesco.org/international conference on education/Oeneva,30](http://www/ibe.unesco.org/international%20conference%20on%20education/Oeneva,30)

به این مقاله این گونه استناد کنید:

حکیمی، رضا؛ طبسی، محمد علی و سوری نظامی، زهره (۱۳۹۵). بررسی پایگاه اجتماعی کتابداران و راهکارهایی برای ارتقاء منزلت آنها (مطالعه موردی: کتابداران کتابخانه‌های جنوب شرق ایران). *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۲ (۱)، ۱۵۹-۱۷۲.